

УДК 94(476)“1918”

UDC 94(476)“1918”

**ФАРМІРАВАННЕ І ДЗЕЙНАСЦЬ
СУДОВЫХ ОРГАНАЎ
НА АКУПАВАНАЙ НЯМЕЦКІМІ
ВОЙСКАМІ ТЭРЫТОРЫІ БЕЛАРУСІ
(САКАВІК – ЛІСТАПАД 1918 Г.)**

**FORMATION AND ACTIVITY
OF THE JUDICIAL AGENCIES
ON THE TERRITORY OF BELARUS
OCCUPIED BY THE GERMAN ARMIES
(MARCH-NOVEMBER 1918)**

І. Г. Гушчынскі,
*кандыдат гістарычных навук,
дацэнт кафедры гісторыі Беларусі
і славянскіх народаў БДПУ*

I. Gushchynski,
*Candidate of History, Associate Professor
of the Department of History of Belarus
and Slavic Nations, BSPU*

Паступіў у рэдакцыю 21.12.15.

Received on 21.12.15.

У выніку наступлення германскіх войск у лютым – сакавіку 1918 г. і падпісання Брэст-Літоўскага мірнага дагавора пад кантролем немцаў аказалася большая частка тэрыторыі Беларусі (за выключэннем некаторых усходніх і паўночных паветаў). Адным з кірункаў палітыкі акупацыйных улад стала ўзнаўленне на занятай тэрыторыі дзейнасці судовых органаў, скасаваных большавікамі. У працы судаў па рэгуляванні канфліктаў, якія ўзніклі ў асяродку мясцовага насельніцтва, яны бачылі інструмент умацавання акупацыйнага рэжыму, бо гэта адпавядала ўмовам падтрымання ў краі грамадскага парадку і спакою. Пры гэтым у разглядаемы перыяд былі працягнуты эвалюцыйныя пераўтварэнні правасуддзя, накіраваныя на больш поўную рэалізацыю прынцыпаў судаводства і судаўладкавання, абвешчаных яшчэ судовымі статутамі 20 лістапада 1864 г. (пачалі сваю працу выбарныя міравыя судзі, пры Мінскім акруговым судзе быў створаны орган карпаратыўнага ўладкавання адвакатуры – савет прысяжных павераных).

Ключавыя словы: гісторыя Беларусі, Першая сусветная вайна, акупацыйны рэжым, судовая сістэма, міравыя судзі, адвакатура.

As a result of signing the Treaty of Brest-Litovsk on March, 3, 1918, between the Bolshevik government of Soviet Russia and the Central Powers (Germany, Austria-Hungary, Bulgaria and Ottoman Empire) most of the territory of Belarus was occupied by German forces. The renewal of the activity of local judicial bodies which had been liquidated by Bolsheviks by the end of 1917 became one of the directions of the occupation authorities' policy. In legal regulation of the conflicts which arose among the population, they saw the instrument of strengthening of the occupation regime, because it promoted maintenance of a public order. During the considered period evolution of justice in the direction of fuller realization of the principles of judicial system and legal proceedings proclaimed by judicial reform of Alexander II of 1864 was continued: elective magistrate started acting, at Minsk district court the body of corporate self-government of lawyers was created.

Keywords: history of Belarus, World War I, occupation regime, judiciary, justices of the peace, advocacy.

Уводзіны. У выніку наступлення германскіх войск у лютым – сакавіку 1918 г. і падпісання Брэст-Літоўскага мірнага дагавора пад кантролем немцаў аказалася большая частка тэрыторыі Беларусі (за выключэннем некаторых усходніх і паўночных паветаў). Адным з кірункаў палітыкі акупацыйных улад стала стварэнне мясцовых судовых органаў. Дадзеная праблема з'яўляецца мала даследаванай у гісторыяграфіі. У кантэксте асвятлення фарміравання органаў савецкага правасуддзя яна закранаецца ў працы І. І. Марціновіч «История суда в Белорусской ССР (1917–1960 гг.)» [1]. Пэўная інфармацыя ўтрымліваецца ў даведніках «Витебская губерния: государственные, религиозные и общественные учреждения (1802–1917)» [2], «Минская губерния: государственные, религиозные и общественные учреждения (1793–1917)» [3],

«Могилевская губерния: государственные, религиозные и общественные учреждения (1772–1917)» [4]. Узнаўленню дзейнасці Мінскага акруговага суда прысвечаны артыкул І. Г. Гушчынскага [5]. Раскрыццё структуры мясцовых судовых органаў, іх эвалюцыі і асаблівасцей функцыянавання ва ўмовах акупацыі, узаемаадносін з германскімі вайсковымі ўладамі будзе спрыяць больш глыбокаму і ўсебаковаму вивучэнню становішча Беларусі ў гады Першай сусветнай вайны, у прыватнасці на тэрыторыі, якая аказалася пад кантролем кайзераўскіх войск па ўмовах Брэст-Літоўскага мірнага дагавора.

Асноўная частка. Вынікам усталявання ўлады большавікоў восенню 1917 г. стала ліквідацыя на падкантрольнай ім тэрыторыі судовай сістэмы былога ўзору, за выключэннем натарыяльных устаноў, якія працягвалі дзей-

нічаць і зімой 1917–1918 гг., прынамсі ў г. Мінску [6, арк. 60–61]. Функцыі правасуддзя перайшлі да рэвалюцыйных трыбуналаў, а таксама адміністрацыйных органаў, створаных бальшавікамі. Аднак паводле мірнага дагавора ад 3 сакавіка 1918 г. беларускія землі на ўсход ад лініі Дзвінск – Свянцяны – Ліда – Пружаны – Брэст-Літоўск, за выключэннем раёнаў Палесся, прызнаных Германіяй за Украінай, лічыліся часова акупаванымі і пераходзілі пад кіраванне 10-й нямецкай арміі на чале з генералам Эрыхам фон Фалькенгайнам. Уся паўната ўлады на месцах апынулася ў руках немцаў (каменданта, граданачальніка, начальніка павета). У той жа час тут узнаўлялася праца ўстаноў, якія існавалі да пераходу ўлады да бальшавікоў. Немцы мелі вострую патрэбу ў дапаможным мясцовым адміністрацыйным апарате для ўсталявання стасункаў з насельніцтвам. Гэта датычыла і судовых органаў, якія павінны былі забяспечваць падтрыманне грамадскага парадку і спакою.

У сітуацыі, калі бальшавіцкія органы ўлады спынілі сваю дзейнасць, а нямецкая акупацыйная адміністрацыя яшчэ не замацавала свае парадкі, у некаторых мясцовасцях функцыі кіравання ўзялі на сябе былыя ўстановы мясцовага самакіравання – гарадскія думы. Так, 24 лютага 1918 г. Докшыцкая гарадская дума ў сувязі з тым, што ў горадзе не было ніякай «судова-следчай улады», а асобы, якія прыцягваліся міліцыяй да адказнасці, заставаліся непакаранымі, паставіла стварыць «часовую судова-следчую ўладу». Судовы следчы сумяшчаў у сваёй асобе функцыі следства, якое вёў аднаасобна, і суда (разам з двума засядацелямі). Следчыя і засядацелі павінны былі выбірацца гарадской думай [7, арк. 52–53].

13 сакавіка 1918 г. нямецкія акупацыйныя ўлады Мінска паведамілі «былому старшыні рускага акруговага суда» Яраславу Шындлеру (насамрэч ён з’яўляўся былым таварышам старшыні Мінскага акруговага суда) аб тым, што дазваляецца ўзнаўленне дзейнасці суда [6, арк. 6]. З дакументаў бачна, што ў сакавіку 1918 г. Мінскі акруговы суд ужо функцыянаваў [7, арк. 2–3].

Трэба адзначыць, што ў свой час ліквідацыя бальшавікамі былой судовай сістэмы краю адбылася ў перыяд яе перабудовы: ішоў працэс рэалізацыі пастановаў Часовага ўрада ад 4 і 30 мая 1917 г. У адпаведнасці з імі скасоўваліся валасныя суды, пасады павятовых членаў акруговага суда, гарадскіх і часовых (фактычна выконвалі тыя ж функцыі, што земскія ўчастковыя начальнікі да Лютаўскай рэвалюцыі 1917 г.) суддзяў. Зноў уводзіўся выбарны міравы суд, а таксама адміністрацыйныя суды, якія павінны былі разглядаць спрэчкі паміж органамі дзяржаўнай улады і мясцовага

самакіравання ці грамадскімі аб’яднаннямі. Прычым у розных мясцовасцях краю правядзенне дадзеных пераўтварэнняў знаходзілася да канца восені 1917 г. на розных этапах. Вясной 1918 г. гэта абумовіла пэўныя цяжкасці пры ўладкаванні сістэмы мясцовага правасуддзя.

Па-першае, перад нямецкімі акупацыйнымі ўладамі ўзнікла пытанне, у якім выглядзе ўзнаўляць дзейнасць судовых устаноў. Па-другое, дзеянні па арганізацыі сістэмы правасуддзя рабілі органы мясцовага самакіравання (у прыватнасці гарадскія думы), не каардынуючы пры гэтым іх з прадстаўнікамі вайсковага камандавання. Гэта выразна бачна на прыкладзе г. Мінска. 26 сакавіка 1918 г. на пасяджэнні Мінскай гарадской думы адбыліся выбары міравых суддзяў. Былі выбраныя 7 участковых (сярод іх быў вядомы рэвалюцыянер-народнік С. Ф. Кавалік), а таксама 9 ганаровых міравых суддзяў [7, арк. 1]. 2 красавіка 1918 г. у памяшканні былога павятовага з’езда адбылося адкрыццё з’езда міравых суддзяў Мінскай судова-міравой акругі [7, арк. 20]. Да канца красавіка 1918 г. камеры ўчастковых міравых суддзяў у г. Мінску былі адчынены (усяго 6) [7, арк. 37]. Аднак яшчэ 27 сакавіка 1918 г. нямецкімі акупацыйнымі ўладамі (акруговым начальнікам фон Пільцам) было выдадзена распараджэнне, у адпаведнасці з якім аднаўлялася дзейнасць губернскай прысутнасці і павятовых судова-адміністрацыйных устаноў [7, арк. 2], а таксама пасады былых земскіх начальнікаў (пад назвай «часовых суддзяў») [7, арк. 23]. Такім чынам, мясцовая цывільная адміністрацыя (гарадская ўправа, гарадская дума) рабіла крокі па ўвядзенні выбарнага міравага суда, пры гэтым акупацыйныя ўлады ўладкаванні сістэмы мясцовага правасуддзя ўяўлялі інакш.

27 красавіка 1918 г. ужо згаданы фон Пільц яшчэ раз паведаміў у Мінскі акруговы суд, што «да канчатковага ўрэгулявання судовых устаноў» для разгляду спраў па малаважных злачыствах часова ўводзіцца наступная сістэма судаўладкавання: у якасці першай інстанцыі павінны былі дзейнічаць прызначаемыя гарадскія і павятовыя суддзі (хутчэй за ўсё меліся на ўвазе павятовыя члены акруговага суда і часовыя суддзі); другой (апеляцыйнай) – з’езды гарадскіх і часовых суддзяў; трэцяй (касацыйнай) – губернская прысутнасць. Дадзеныя ўстановы павінны былі функцыянаваць на падставе «дзейсных у Мінскай губерні рускіх законаў да выдання закона ад 4 мая 1917 г.». Фактычна аднаўлялася сістэма мясцовага суда, адпаведная Палажэнню аб земскіх участковых начальніках ад 12 ліпеня 1889 г. Пільц патрабаваў неадкладна рэалізаваць гэта, дзеля чаго выказаў гатоўнасць павялічыць каштарыс выдаткаў акруговага суда [6, арк. 32].

29 красавіка 1918 г. дадзенае пытанне было заслухана на Агульным сходзе аддзяленняў Мінскага акруговага суда. На ім гаварылася аб цяжкасцях рэалізацыі згаданага прадпісання. Так, у Барысаўскім і Ігуменскім паветах да гэтага часу ўжо былі выбраны і прыступілі да выканання сваіх абавязкаў міравыя суддзі (у адпаведнасці з законам 4 мая 1917 г.). У выпадку ўвядзення, напрыклад, у г. Мінску і павеце гарадскіх і павятовых суддзяў – на тэрыторыі адной акругі дзейнічалі б два розныя тыпы судоў (выбарныя і прызначаемыя ад урада), прычым з рознай кампетэнцыяй [6, арк. 33–34]. На гэта Мінскім акруговым судом звярталася ўвага нямецкіх улад. Аднак дадзенае пастанавленне было пакінута ў сіле, і з 1 мая 1918 г. у г. Мінску і павеце пачалі дзейнічаць прызначаныя акруговым судом гарадскія суддзі, павятовыя члены акруговага суда і часовыя суддзі [6, арк. 38]. У іншых паветах Мінскага акруговага суда гэта так і не адбылося.

Новым этапам у дзейнасці акупацыйных улад па арганізацыі сістэмы судовых органаў стала падпісанне 26 чэрвеня 1918 г. камандуючым 10-й нямецкай арміяй Э. фон Фалькенгайнам пастанова «Аб аднаўленні мясцовага судаводства ў вобласці 10 арміі» [8, арк. 20]. У адпаведнасці з ёй тэрыторыя, якая паводле Брэст-Літоўскага міра лічылася часова акупаванай, утварала асобную судовую акругу з цэнтрам у Мінску. Магілёўскі акруговы суд як самастойная ўстанова скасоўваўся і пераўтвараўся ў пастаяннае аддзяленне Мінскага акруговага суда. Дробныя крымінальныя і грамадзянскія справы былі падсудныя міравым суддзям, а тыя, што выходзілі па-за межы іх кампетэнцыі, – Мінскаму акруговаму суду. Злачынствы, якія неслі ў сабе шкоду «ваенным інтарэсам Германіі» [8, арк. 16], перадаваліся нямецкім ваенным судам. Мясцовым судовым органам не падпарадкоўваліся прадстаўнікі нямецкіх акупацыйных войск. Дакладней, германскія падданыя маглі туды звяртацца за абаронай сваіх правоў, але рашэнні, якія наносілі ім шкоду, павінны былі адмяняцца. У юрысдыкцыю мясцовых судоў не ўваходзілі патрабаванні да нямецкай казны, а таксама саюзных Германіі дзяржаў. Апеляцыйнай інстанцыяй для міравых суддзяў з'яўляліся з'езды міравых суддзяў, якія ствараліся ў кожным павеце. Прыгаворы Мінскага акруговага суда маглі быць абскарджаны ў Апеляцыйнай камеры акруговага суда. Агульнай касацыйнай інстанцыяй з'яўлялася Касацыйная камера акруговага суда. Суддзі, якія прымалі ўдзел у пасяджэннях ніжэйшай інстанцыі, выключаліся з вышэйшай па дадзенай справе. Вырашэнне пытання адносна функцыянавання суда прысяжных пакуль адкладвалася. За мясцовымі судамі ажыццяўляла нагляд

ваенная акупацыйная ўлада. Галоўнакамандуючаму 10-й арміяй належала права памілавання. Больш таго, ён мог адмяняць любыя прыгаворы, якія, на яго думку, з'яўляліся небяспечнымі для інтарэсаў Германскай імперыі і яе саюзнікаў. Усе папярэднія заканадаўчыя акты, якія супярэчылі дадзенай пастанове, страчвалі сваю сілу. Аднак аб тэрмінах непасрэднай рэалізацыі гэтых пераўтварэнняў пакуль нічога не гаварылася [8, арк. 20]. У адпаведнасці з распараджэннем Э. фон Фалькенгайна ад 5 ліпеня 1918 г. выдаткі на кіраванне краем і на яго ўстановы (у тым ліку судовыя) пакрываліся за кошт спагнання ўсіх дзяржаўных і земскіх збораў, пошлін, нядоімак і г. д., якія існавалі тут на момант усталявання ўлады бальшавікоў [8, арк. 25]. 12 ліпеня 1918 г. нямецкімі акупацыйнымі ўладамі была выдадзена пастанова, у якой вызначалася структура Мінскага акруговага суда, а таксама яго асабовы склад. Акруговы суд складаўся з крымінальнага, грамадзянскага (адначасова выконвала функцыі рэгістрацыйнага), апеляцыйнага і касацыйнага аддзяленняў. Камісар-старшынёй суда быў прызначаны Я. Я. Шындлер [9, арк. 1–3].

Пераўтвораны на падставе пастанова камандавання 10 нямецкай арміі ад 26 чэрвеня 1918 г. Мінскі акруговы суд пачаў функцыянаваць са жніўня 1918 г. На 9 жніўня 1918 г. яму былі падсудны: Мінскі, Барысаўскі, Ігуменскі, Слуцкі, Бабруйскі, Наваградскі паветы Мінскай губерні; Ашмянскі і Вілейскі – Віленскай; Слонімскай – Гродзенскай; Аршанскі, Магілёўскі, Быхаўскі, Рагачоўскі – Магілёўскай; Сенненскі – Віцебскай. Апошнія пяць з пералічаных паведаў адносіліся да пастаяннага аддзялення Мінскага акруговага суда ў Магілёве [8, арк. 25–27; 10, арк. 40].

Судовыя ўстановы ў дадзены перыяд працавалі ў даволі складаных умовах: недахоп кадраў, недастатковае фінансаванне, недасканаласць заканадаўчага забеспячэння іх працы і г. д. Нагрузка на судовыя органы была значнай. Толькі за жнівень – кастрычнік 1918 г. у Мінскі акруговы суд паступіла 350 грамадзянскіх спраў [8, арк. 33–38], не лічачы крымінальных. Акрамя непасрэдна паступаючых спраў, судовыя ўстановы павінны былі вырашыць і тыя, якія засталіся неразгледжанымі ў папярэдні перыяд. Са снежня 1917 г. былая судовая сістэма фактычна не функцыянавала. Распачатыя справы альбо заставаліся без руху, альбо былі канфіскаваны бальшавікамі (у выніку чаго многія з іх увогуле былі страчаныя). Вясной 1918 г. у месцах заключэння заставалася шмат асоб, арыштаваных бальшавікамі, а таксама прыцягнутых судовымі следчымі ў якасці абвінавачаных яшчэ да усталявання ўлады апошніх. Такія справы патрабавалі асабліва неадкладнага руху. Пасля

аднаўлення дзейнасці Мінскага акруговага суда яго пракурору пачалі паступаць хадайніцтвы арыштантаў аб вызваленні ці хутчэйшым разглядзе справы. Перш за ўсё задавальняліся тым з іх, па якіх матэрыялаў следства ўвогуле не мелася [11, арк. 43]. У паведах з мэтай выхаду з такой сітуацыі па некаторых справах прыняць рашэнне аб тым, каго можна было б адпусціць, было даручана міравым суддзям [7, арк. 25]. Значную складанасць для функцыянавання судовай уяўляў недахоп адпаведных кадраў, перш за ўсё асоб, якія маглі належным чынам выконваць абавязкі судовых следчых. Напрыклад, у красавіку 1918 г. у Вілейскім павеце ўвогуле не было ніводнага следчага [6, арк. 50]. Відавочна, складанай сітуацыя ў дадзеных адносінах заставалася і ўлетку-ўвосень. 26 жніўня 1918 г. камандаванне 10-й нямецкай арміі выдала спецыяльнае распараджэнне, згодна з якім судовым следчым давалася права прыцягваць да правядзення следчых дзеянняў мясцовых міравых суддзяў [11, арк. 15]. Дадатковыя складанасці стварала неакрэсленае размежаванне кампетэнцыі мясцовых цывільных і нямецкіх вайсковых судоваў. Былі нярэдкамі выпадкі, калі следства вялося паралельна [12, арк. 94].

Пэрсанал судовых установаў у разглядаемы перыяд скардзіўся на сваё цяжкае матэрыяльнае становішча [10, арк. 27; 13, арк. 1–3]. Зразумела, ва ўмовах вайны і акупацыі яно іншым і не магло быць. Аднак памер іх заробкаў быў шмат меншы, чым у адпаведных па класе чыноў іншых ведамстваў. Так, падатковы інспектар Мінскай казённай палаты атрымліваў 650 руб. у месяц, у той час як судовы следчы – 328, а гарадскі суддзя – 240 (усе гэтыя пасады адпавядалі 6-му класу). Прыкладна такімі ж былі суадносіны заробкаў кур'ераў і канцылярскіх служачых. У Мінскім акруговым судзе яны складалі 135–145 руб., а ў Мінскай казённай палаце – 255–325 руб. Такая сітуацыя складалася з-за таго, што бальшавікі пасля ўзяцця ўлады пакінулі на службе значную частку папярэдняга адміністрацыйнага апарату, а суд скасавалі «з-за сваіх фантазій» (так гэты іх крок тлумачыў старшыня Мінскага акруговага суда Я. Я. Шындлер). Зразумела, павышэнне намінальных заробкаў, якое адбывалася ўзімку 1917–1918 гг., не магло датычыць чыноў судовага ведамства. Адпаведна, на момант узнаўлення дзейнасці Мінскага акруговага суда ўтварылася такая розніца ў памеры аплаты працы [13, арк. 1–3]. Незадаволеныя сваімі заробкамі кур'еры Магілёўскага акруговага суда нават адмаўляліся выконваць свае абавязкі, кажучы, што не маюць намеру працаваць дарма [10, арк. 27].

На тэрыторыі, падкантрольнай бальшавікам, супрацоўнікі ліквідаваных судовых органаў апынуліся, напэўна, у яшчэ больш складанай

сітуацыі. Па-першае, яны трапілі ў катэгорыю палітычна нядобранадзейных для новых улад, па-другое, аказаліся незапатрабаванымі ў прафесійных адносінах. Многія былыя чыноўнікі судовых устаноў Беларусі, якія па тых ці іншых прычынах у 1918 г. знаходзіліся на падкантрольнай бальшавікам тэрыторыі, імкнуліся вярнуцца сюды і атрымаць пасады ў адноўленай судовай сістэме. У ліпені 1918 г. у Пецярбурзе адбыўся сход былых судовых дзеячаў «Беларускага краю». На ім былі заслуханы некалькі паведамленняў аб узнаўленні судовых устаноў у Беларусі. Сход абраў былога таварыша старшыні Віленскага акруговага суда М. Ю. Егера, а таксама былога судовага следчага Новаалександраўскага павета Ковенскай губерні У. А. Вішнеўскага ў якасці ўпаўнаважаных для паездкі ў Мінск з мэтай перадачы хадайніцтва удзельнікаў схода аб вяртанні іх у Беларусь для працягу службы па судовым ведамстве. Пад адпаведнымі дакументам паставілі подпісы таварыш старшыні Гродзенскага акруговага суда Стэфаноўскі, таварыш пракурора Віленскай судовай палаты Сафарэвіч, члены Гродзенскага акруговага суда Котэк, Янаў, Завадскі і Лілееў, павятовыя члены Гродзенскага акруговага суда Гінец і Моўчан, судовы следчы Гродзенскага акруговага суда Паграбцоў, гарадскі суддзя г. Бельска Байкоў, судовы следчы Віцебскага акруговага суда Флегантаў, член Віленскага акруговага суда Барташэвіч. Дазволу ад бальшавікоў М. Ю. Егер на паездку не атрымаў, у Мінск накіраваўся толькі У. А. Вішнеўскі. Аднак дакументы, у тым ліку згаданае хадайніцтва, а таксама асабістыя прашэнні пералічаных вышэй асоб аб атрыманні імі пасады ён вымушаны быў пакінуць у Віцебску, бо меў інфармацыю, што ў Оршы салдатамі чырвонаармейскіх частак праводзяцца вобыскі пасажыраў. У. А. Вішнеўскі апасаўся, што ў выпадку выяўлення ў яго гэтых папер ён і асобы, якія ў іх фігуравалі, маглі падвергнуцца пераследу з боку бальшавікоў «за зносіны са скасаванымі імі судовымі ўстановамі Беларускага краю». Адпаведная заява У. А. Вішнеўскага паступіла ў Мінскі акруговы суд 14 жніўня 1918 г. У ёй гаварылася, што ўдзельнікі схода гатовыя прыбыць на службу ў Беларусь «па першым клічы» [14, арк. 51–52]. Аднак, мяркуючы па ўсім, трапіць на акупаваную тэрыторыю і атрымаць тут пасады ім так і не ўдалося.

Узнаўленне дзейнасці судовых органаў патрабавала правядзення пэўных дзеянняў па арганізацыі функцыянавання адвакатуры. Паводле судовых статутаў ад 20 лістапада 1864 г. прыём у прысяжныя павераныя павінен быў здзяйсняцца спецыяльнымі карпаратыўнымі супольнасцямі адвакатаў – саветаў прысяжных павераных пры судовых палатах. Першапачаткова ў якасці выключэння ў акругах судовых па-

лат, дзе па нейкіх прычынах не былі яшчэ створаны саветы прысяжных павераных, іх функцыі ўскладаліся на акруговыя суды. Аднак у многіх мясцовасцях Расійскай імперыі карпаратыўнае самакіраванне адвакатуры да звяржэння самадзяржаўя так і не было ўведзена, у тым ліку на большай частцы тэрыторыі Беларусі (за выключэннем Віцебскага акруговага суда, бо той уваходзіў у склад Санкт-Пецярбургскай судовай палаты). Ва ўмовах вайны і акупацыі часткі тэрыторыі, у перыяд дзейнасці Часовага ўраду гэта не было зроблена. Савет прысяжных павераных у Мінску быў створаны 8 верасня 1918 г. У гэты дзень на падставе арт. 359 «Учреждения судебных установлений» быў скліканы агульны сход прысяжных павераных Мінскай судовай акругі, на якім былі выбраны старшыня, таварышы старшыні і члены савета. Пасяджэнне схода было адкрыта прамовай старшыні Мінскага акруговага суда Я. Я. Шындлера, у якой гаварылася: «Сёння абраннем савета прысяжных павераных будынак судовай сістэмы, узведзены імператарам Аляксандрам II, канчаткова атрымаў стройны выгляд, які ён павінен мець па мыслі свайго вялікага творцы» [12, арк. 139]. На сходзе прысутнічалі 24 прысяжныя павераныя, прылічаныя да Мінскага акруговага суда. Пры гэтым павераныя былога Магілёўскага акруговага суда дадзенае пасяджэнне праігнаравалі, хаця былі запрошаны. Старшынёй савета быў выбраны І. І. Віткевіч, таварышам старшыні – К. А. Петрусевіч [12, арк. 140].

Звестак аб кантактах узнёўленых судовых устаноў і органаў Беларускай Народнай Рэспублікі (БНР), у складзе ўрада якой існаваў адпаведны сакратарыят юстыцыі, фактычна няма (за выключэннем паведамлення Сакратарыята БНР у Мінскі акруговы суд ад 19 ліпеня 1918 г. аб тым, што ён «функцыянуе ў поўнай меры і спраў нікому не перадаваў» [7, арк. 94]).

ЛІТАРАТУРА

1. *Мартинович, И. И.* История суда в Белорусской ССР (1917–1960 гг.) / И. И. Мартинович. – Минск : Издательство Министерства высшего, среднего специального и профессионального образования БССР, 1961. – 37 с.
2. Витебская губерния : государственные, религиозные и общественные учреждения (1802–1917) / Т. Е. Леонтьева [и др.] ; сост. Т. Е. Леонтьева, Д. Л. Яцкевич ; редкол.: А. К. Голубович (гл. ред.) [и др.]. – Минск : БелНИИДАД, 2009. – 524 с., [16] с.
3. Минская губерния : государственные, религиозные и общественные учреждения (1793–1917) / сост. Т. Е. Леонтьева. – Минск : БелНИИДАД, 2006. – 392 с., [22] с.
4. Могилевская губерния : государственные, религиозные и общественные учреждения (1772–1917) / Е. К. Анищенко [и др.] ; сост. Ю. Н. Снапковский, Д. Л. Яцкевич ; редкол.: Д. В. Яцевич (гл. ред.) [и др.]. – Минск : Беларусь, 2014. – 814 с.
5. *Гушчынскі, І. Г.* Узнаўленне нямецкімі акупацыйнымі ўладамі дзейнасці Мінскага акруговага суда (1918 г.) / І. Г. Гушчынскі // Беларусь у пачатку ХХ ст. Да 100-годдзя ВДПУ : зб. навук. арт. / Бел. дзярж. пед. ун-т імя М. Танка ; рэдкал. :

Судовыя органы, дзейнасць якіх была ўзнёўлена ў перыяд нямецкай акупацыі, скасоўваліся ў лістападзе – снежні 1918 г. па меры пераходу адпаведных тэрыторый зноў пад кантроль бальшавікоў. Мінск быў заняты імі 10 снежня, а ўжо 12 снежня судовыя ўстановы, якія тут дзейнічалі, былі ліквідаваны. Функцыі правасуддзя пераходзілі да ствараемых бальшавікамі народных судаў [1, арк. 22]. Хаця ў асобных мясцовасцях органы міравога суда яшчэ некаторы час працягвалі дзейнічаць, прынамсі напачатку 1919 г. [4, арк. 52].

Заклучэнне. У цэлым, на падставе наяўнай крыніцавай базы даволі цяжка рэканструяваць выразную карціну функцыянавання судовых устаноў на тэрыторыі Беларусі ў гады Першай сусветнай вайны і рэвалюцыйных узрушэнняў. Акрамя ўласна праблемы недахопу крыніц, гэта завязана з тым, што ва ўмовах частай змены ўлады ў судовай сферы, як і ва ўсім грамадстве ўвогуле, назіраўся хаос. Тым не менш праведзенае даследаванне дазваляе зрабіць пэўныя высновы. З аднаго боку, нямецкія ўлады ўдзялялі значную ўвагу функцыянаванню на захопленай тэрыторыі сістэмы цывільнага (г. зн. не вайсковага) правасуддзя. У працы судовых устаноў па прававым рэгуляванні канфліктаў, якія ўзніклі ў асяродку мясцовага насельніцтва, яны бачылі інструмент умацавання акупацыйнага рэжыму, бо гэта адпавядала ўмовам падтрымання ў краі грамадскага парадку і спакою. З іншага боку, у гэты час былі працягнуты эвалюцыйныя пераўтварэнні правасуддзя, накіраваныя на больш поўную рэалізацыю прынцыпаў судаводства і судаўладкавання, абвешчаных яшчэ судовымі статутамі 20 лістапада 1864 г. (пачалі сваю працу выбарныя міравыя суддзі, пры Мінскім акруговым судзе быў створаны орган карпаратыўнага ўладкавання адвакатуры – савет прысяжных павераных).

REFERENCES

1. *Martinovich, I. I.* Istorija suda v Belorusskoy SSR (1917–1960 gg.) / I. I. Martinovich. – Minsk: Izdatelstvo Ministerstva vysshogo, srednego spetsialnogo i professionalnogo obrazovaniya BSSR, 1961. – 37 s.
2. Vitebskaya guberniya: gosudarstvennyye, religioznyye i obshchestvennyye uchrezhdeniya (1802–1917) / T. Ye. Leontyeva [i dr.]; sost. T. Ye. Leontyeva, D. L. Yatskevich; redkol.: A. K. Golubovich (gl. red.) [i dr.]. – Minsk: BelNIIDAD, 2009. – 524 s., [16] s.
3. Minskaya guberniya: gosudarstvennyye, religioznyye i obshchestvennyye uchrezhdeniya (1793–1917) / Sost. T. Ye. Leontyeva. – Minsk: BelNIIDAD, 2006. – 392 s., [22] s.
4. Mogilyovskaya guberniya: gosudarstvennyye, religioznyye i obshchestvennyye uchrezhdeniya (1772–1917) / Ye. K. Anishchenko [i dr.]; sost. Yu. N. Snapkovskiy, D. L. Yatskevich; redkol.: D. V. Yatskevich (gl. red.) [i dr.]. – Minsk: Belarus, 2014. – 814 s.
5. *Gushchynski, I. G.* Uznavulenne nyametskimi akupatsyynymi uladami dzeynastsi Minskaga akrugovaga suda (1918 g.) / I. G. Gushchynski // Belarus u pachatku XX st. Da 100-goddzya BDPU: zb. navuk. art. / Bel. dzyarzh. ped. un-t imya M. Tanki;

- А. І. Андарала, М. М. Забаўскі, А. М. Люты і інш. – Мінск : БДПУ, 2014. – С. 119–124.
6. НГАБ. – Фонд 183. Воп. 1. Спр. 504. Распоряжения немецких оккупационных властей и переписка с ними о судебных установлениях на оккупированной территории 1918 г.
 7. НГАБ. – Фонд 183. Воп. 1. Спр. 510. Переписка с Минской городской управой, съездами мировых судей и др. 1918 г.
 8. НГАБ. – Фонд 183. Воп. 1. Спр. 407. Распоряжения немецких оккупационных властей о восстановлении местного судопроизводства, взимании пошлин, налогов, сборов, отсрочке платежей по векселям и чекам и др. 1918 г.
 9. НГАБ. – Фонд 183. Воп. 1. Спр. 1418. Постановления и распоряжения главнокомандования 10 оккупационной немецкой армии о восстановлении деятельности Минского окружного суда и др. 1918–1919 гг.
 10. НГАБ. – Фонд 183. Воп. 1. Спр. 508. Дело об упразднении немецкими оккупационными властями Могилевского окружного суда и открытии взамен его в Могилеве отделения Минского окружного суда 1918 г.
 11. НГАБ. – Фонд 193. Воп. 1. Спр. 4546. Наряд о возобновлении дел 1918 г.
 12. НГАБ. – Фонд 183. Воп. 1. Спр. 513. Переписка с прокурором окружного суда, судебными следователями и др. 1918 г.
 13. НГАБ. – Фонд 183. Воп. 1. Спр. 505. Распоряжения немецких оккупационных властей и др. 1918 г.
 14. НГАБ. – Фонд 183. Воп. 1. Спр. 1416. Прошения и докладные записки чиновников судебного ведомства о предоставлении должностей в судебных учреждениях Белоруссии 1918 г. – Арк. 51–52.
- redkal. A. I. Andarala, M. M. Zabauski, A. M. Lyuty i insh. – Minsk: BDPU, 2014. – S. 119–124.
6. NGAB. – Fond 183. Vop. 1. Spr. 504. Rasporyazheniya nemetskikh okkupatsionnykh vlastey i perepiska s nimi o sudebnykh ustanovleniyakh na okkupirovannoy territorii 1918 g.
 7. NGAB. – Fond 183. Vop. 1. Spr. 510. Perepiska s Minskoy gorodskoy upravoy, syezdami mirovykh sudey i dr. 1918 g.
 8. NGAB. – Fond 183. Vop. 1. Spr. 407. Rasporyazheniya nemetskikh okkupatsionnykh vlastey o vosstanovlenii mestnogo sudoproizvodstva, vzimanii poshlin, nalogov, sborov, otsrochke platezhey po vekselyam i chekam i dr. 1918 g.
 9. NGAB. – Fond 183. Vop. 1. Spr. 1418. Postanovleniya i rasporyazheniya glavnokomandovaniya 10 okkupatsionnoy nemetskoj armii o vosstanovlenii deyatelnosti Minskogo okružnogo suda i dr. 1918–1919 gg.
 10. NGAB. – Fond 183. Vop. 1. Spr. 508. Delo ob uprazhnenii nemetskimi okkupatsionnymi vlastyami Mogilyovskogo okružnogo suda i otkrytii vzamen yego v Mogilyove otdeleniya Minskogo okružnogo suda 1918 g.
 11. NGAB. – Fond 193. Vop. 1. Spr. 4546. Naryad o vozobnovlenii del 1918 g.
 12. NGAB. – Fond 183. Vop. 1. Spr. 513. Perepiska s prokurorom okružnogo suda, sudebnymi sledovatelyami i dr. 1918 g.
 13. NGAB. – Fond 183. Vop. 1. Spr. 505. Rasporyazheniya nemetskikh okkupatsionnykh vlastey i dr. 1918 g.
 14. NGAB. – Fond 183. Vop. 1. Spr. 1416. Prosheniya i dokladnyye zapiski chinovnikov sudebnogo vedomstva o predostavlenii dolzhnostey v sudebnykh uchrezhdeniyakh Belorussii 1918 g. – Ark. 51–52.